

HERÀCLIT PER A UN EMPERADOR SINGULAR: L'ADRIÀ DE M. YOURCENAR

HERACLITUS FOR A SINGULAR EMPEROR: HADRIAN BY M. YOURCENAR

Pau GILABERT BARBERÀ*

La menció explícita de la filosofia d'Heràclit en les *Memòries d'Adrià* de M. Yourcenar permet llegir-les des de les coordenades intel·lectuals del filòsof d'Efes. Aquest breu treball en mostra el resultat divers i subtil, propi de qui les ha escrit en plena maduresa literària.

Paraules clau: Memòries d'Adrià, Marguerite Yourcenar, Heràclit, tradició clàssica, novel·la històrica.

The explicit mention of Heraclitus's philosophy in the *Memoirs of Hadrian* by M. Yourcenar permits us to read this work from the intellectual perspective of the philosopher of Ephesus. This brief contribution shows its rich and subtle result, which is peculiar to a writer in her full literary maturity.

Keywords: Memoirs of Hadrian, Marguerite Yourcenar, Heraclitus, classical tradition, historical novel.

En la secció “Quadern de notes de les *Memòries d'Adrià*”, Marguerite Yourcenar escriu:

“Retrobada en un volum de la correspondència de Flaubert, força llegit i subratllat per mi als vols del 1927, la frase inoblidable: «Ja no

---

* Facultat de Filologia. Universitat de Barcelona.

Correspondència: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Avenida de les Corts Catalanes, 585. 08007 Barcelona. Espanya.

e-mail: pgilabert@ub.edu

existint els déus i no existint encara Crist, hi ha hagut, de Ciceró a Marc Aureli, un moment únic on ha existit l'home sol». Una bona part de la meua vida havia de transcórrer intentant de definir, i després de plasmar, aquest home sol i d'altra banda relacionat amb tot”

En efecte, el projecte de definir i retratar aquest “home sol” es perllongà en el temps des de l'any 1934 al 1951, amb un parèntesi d'inactivitat total entre 1939 i 1948. Anys llargs de gestació d'un llibre, doncs, en el transcurs dels quals una pacient i capacitada lectora de textos llatins i grecs, i també de la historiografia contemporània a l'abast sobre l'emperador y la seva època, es documentà per poder novel·lar amb tot el fonament exigible un personatge i un període històrics que considerava singulars i captivadors. Finalment no escriu una biografia, ni tampoc un diari, perquè, en un home d'acció com ara un emperador romà, resulta poc creïble; per contra, la inactivitat que imposa una malaltia greu i que més d'hora que tard duu a la mort, sí que afavoreix un lògic exercici de memòria i reflexió. L'èxit de l'escriptora, al seu torn, dependrà de fins a quin punt el text faci veure als lectors que, entre Adrià, el seu temps i ells, no hi ha un hiatus insalvable, sinó que el contacte es restableix perfectament tan bon punt prescindim de les diverses “concrecions històriques” i, com a resultat, trobem els homes i les dones “essencials” de sempre. Agermanats així, agermanada ella, amb els qui ja no ens són ni li són aliens, comença una tasca de recreació d'un personatge històric, però qui sap si també d'autocreació, puix que Yourcenar no té recança a confessar que, en refer i retocar el text un cop i un altre, ha fet seva la sentència de Yeats: «És a mi que em corregeixo quan corregeixo les meves obres». Tenint en compte, endemés, que el període final de redacció (1948–51, any de la primera edició) té lloc quan ja tenia quaranta cinc anys (neix el 1903), pot seguir la doctrina pròpia d'una de les seves màximes més conegudes: «Hi ha llibres que un no ha de gosar escriure fins a tenir quaranta anys». Ergo, més enllà de totes les dades extretes i recollides de tota mena de documents, haurem de comptar igualment amb tot el bagatge cultural, ric i divers, d'una escriptora en plena maduresa, i amb el qual abordarà el disseny literari del seu personatge. O, dit altrament, l'emperador Adrià de Marguerite Yourcenar, no pas adscrit a un ideari filosòfic concret,

l'estoïcisme, com és el cas del destinatari d'aquestes memòries, el posterior emperador i filòsof Marc Aureli, serà sens dubte un personatge d'ideologia eclèctica, però cal no descartar la possibilitat de descobrir-hi —sense imposar-se, tanmateix— la influència creixent de filosofies concretes, com ara la d'Heràclit d'Efes, que en bona mesura assumeix. I, si és així, quan anem llegint les reflexions de la “criatura”, serà impossible no pensar que en ella s'hi projecta també l'ideari heracliteu —sigui quin sigui el grau— de la “creadora”, per bé que la meua breu contribució no podrà aprofundir en aquest aspecte, sinó que per raons òbvies es limitarà a mesurar-ne el pes en les *Memòries d'Adrià*, a hores d'ara tot un clàssic de la novel·la històrica de temàtica grega i romana.

Clos el preàmbul, tot seguit correspondria abordar sense dilacions la selecció i comentari dels passatges de la novel·la que he considerat més significatius, a fi de relacionar el seu contingut teòric amb la “saviesa” que es desprèn d'algunes de les sentències més recordades del filòsof presocràtic. Nogensmenys i atès el breu espai del que dispo, he optat per presentar primer aquells fragments d'Heràclit que caldria retenir en la ment, confiat que, després, el lector podrà establir, lògicament i fàcil, la relació que acabo d'esmentar. Són aquests:

«Cal seguir allò comú... però, tot i que la raó (*lógos*) és comuna, la majoria viu com si tingués un pensament propi» (B 2 DK, és a dir, segons l'edició de Diels, H.–Kranz, W. (1960, 10 Aufl.). *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin: Weidmann, i així en tots els casos. Les traduccions al català son meves).

«No pas escoltant-me a mi, sinó a la raó (*lógos*), és savi convenir que totes les coses són una» (B 50 DK).

«Tot i que aquesta raó (*lógos*) hi és sempre, els homes esdevenen incapaços de comprendre-la, tant abans d'escoltar-la com després d'haver-la escoltat... En efecte, malgrat que tot s'esdevé segons aquesta raó... als altres homes els passa desapercebut tot el que fan desperts, talment com els passa desapercebut el que fan adormits» (B 1 DK).

«Aquest ordre (*kósmos*), de totes les coses el mateix, no el féu cap déu ni cap home, sinó que hi hagué sempre, hi ha i hi haurà un foc sempre viu, que s'encén i s'apaga segons mesura» (B 30 DK).

«Heràclit diu que el foc periòdic és un déu, i el destí la raó (*lógos*) que afaïçona el que existeix a partir del moviment generat per l'oposició dels contraris (*enantidromía*)» (A 8 DK).

«Hispàs de Metapont i Heràclit d'Efes diuen que el foc és el principi de totes les coses, car del foc neix tot i en el foc tot acaba» (A 5 DK).

«Heràclit diu que allò oposat concorda i que, d'allò discordant, en sorgeix l'harmonia més bella, i que tot s'esdevé segons discòrdia» (B 8 DK).

«La guerra és pare de tot» (B 53 DK).

«Cal saber que la guerra és comuna, la justícia discòrdia i que tot s'esdevé segons discòrdia i necessitat» (B 80 DK).

«Acoblaments; coses íntegres i no íntegres, convergent divergent, consonant dissonant; de totes les coses una i una de totes les coses» (B 10 DK).

«No comprenen com, en divergir, convergeix amb si mateix; harmonia pròpia de tendir en direccions oposades (*palíntropos harmoniē*), com la de l'arc i la lira» (B 51 DK).

«El déu: dia/ nit, estiu/ hivern, guerra/ pau, sadollament/ fam» (B 67 DK).

«Com a quelcom idèntic hi ha en nosaltres vida i mort, vetlla i son, joventut i vellesa, car aquests es transformen en aquells i aquells de bell nou en aquests» (B 88 DK).

«És la malaltia la que fa la salut quelcom plaent i bo, la fam el sadollament i el cansament el repòs» (B 111 DK).

«Els metges, diu Heràclit, que tallen i cauteritzen turmentant molt els malalts, es queixen de no rebre'n un pagament digne» (B 58).

«Per al déu tot és bell, bo i just, mentre que els homes han suposat que unes coses són injustes i d'altres justes» (B 102 DK).

«Diu Heràclit en algun lloc que tot avança i res no roman, i, tot prenent com a imatge el corrent d'un riu, diu que no podries endinsar-te dues vegades en el mateix riu» (A 6 DK).

«Als qui s'endinsen en el mateixos rius els sobrevenen adés unes aigües adés unes altres» (B 12 DK).

Doncs bé, quant a les *Memòries d'Adrià* i com a punt de partença, res no pot ser millor que trobar la menció explícita no només del filòsof d'Efes, sinó també del tret definidor i més conegut del seu pensament: la intel·lecció de la vida, de l'existència tota, com un flux constant, que res ni ningú no pot deturar, perquè és així com s'expressa fenomenicament un *Lógos* o Raó summa que harmonitza les infinites parelles de contraris, causa inequívoca de la tensió inherent a tot canvi o transformació:

“Vaig capir que les seves meditacions (les d'Osroès, rei de Pàrtia) l'induien a creure que l'univers sencer no és res més que un teixit d'il·lusions i d'errors: l'austeritat, el renunciament, la mort, eren per a ell l'últim mitjà d'escapar al corrent sempre distint de les coses, pel qual, al contrari, s'havia deixat arrossegar el nostre Heràclit, i l'única manera d'atènyer, més enllà del món dels sentits, l'esfera de la pura divinitat, aquest firmament fix i buit que també ha somiat Plató... La humanitat, equivocada o no, ha concebut gairebé sempre el seu déu en termes de providència; les meves funcions m'obligaven a ser per a una part del gènere humà aquesta providència encarnada... Em vaig fer iniciar a Eleusis... Sempre he estat amic dels astrònoms i client dels astròlegs... puix que l'home, parcel·la de l'univers, està regit per les mateixes lleis que presideixen el cel, no és absurd de cercar allà dalt els horòscops de les nostres vides” —Yourcenar, M. (1983, rpr. 1989; 1ª ed. en francès 1951). *Memòries d'Adrià*. Barcelona: Editorial Laia. Traducció de Jaume Creus; d'ara endavant —i també en el preàmbul— seguint aquesta edició.

Tot indica, per tant, que altres éssers humans amb responsabilitats de govern com ell s'han adherit a la “renúncia” i al “sacrifici”, gairebé com a protesta contra un món que voldrien segur i estable; el món, però, palesa transformacions i canvis ininterromputs. Plató —i segles després Plotí— s'alinearen amb els ascetes que van lluitar contra les servituds de la matèria, mentre que en el seu moment històric Heràclit copsà i acceptà el riu o flux existencial de l'univers, les potents aigües del qual molts voldrien detenir per no veure's arrossegats. Aquests darrers, lluny de rendir-se, han volgut creure en un déu provident o pronòetic que en tingui cura i, en divinitzar els emperadors, de la divinitat encarnada n'han exigit lògicament la salvació. Falsa il·lusió o

paradoxa, tanmateix, puix que aquest *imperator*, conscient com pocs de les limitacions humanes, s'ha fet iniciar en els misteris d'Eleusis i, sabedor que som parts minúscules d'un Tot en moviment, ha acudit a astrònoms i astròlegs en cerca de les lleis que ens condicionen la vida segons els canvis de posició dels grans astres. Això no obstant, amb el pas del temps Adrià concep la idea d'escriure una obra «força ambiciosa... Hi volia exposar una filosofia que havia esdevingut la meua, la idea heraclitea del canvi i el retorn. Però finalment he deixat de banda aquest projecte, era massa “vast”». Una elecció, la de l'adjectiu, molt sàvia, car ¿qui pot explicar *stricto sensu* quelcom essencialment mutable i en tensió? Més aviat s'imposa el deure de constatar—ho i treure'n les conseqüències, bo i percebent, per exemple, l'acord o harmonia en el si mateix de la contradicció o oposició de contraris: «totes les deïtats m'apareixien com misteriosament foses en un Tot... manifestacions iguals d'una mateixa força: les seves contradiccions no eren sinó una modalitat del seu acord», de manera que «la construcció d'un temple a tots els déus, d'un Panteó, havia arribat a imposar-se'm». I, essent el cel un àmbit físic ple de cossos ignis, expressió fenomènica d'aquell foc que, segons Heràclit, està en l'origen i el final de tot (*arché*), el santuari de tots els déus havia de reproduir «la forma del globus terrestre i de l'esfera estel·lar, del globus on són contingudes les sements del foc etern i de l'esfera buida que ho conté tot».

Acaba aquí l'explicitació de la petja heraclitea en el pensament i tarannà vitals de l'emperador recreat per Yourcenar, però, atès que aquest llegat és un dels fonaments teòrics importants sobre els quals va construir el personatge, ha de ser també el responsable lògic de la perspectiva teòrica i pràctica —ergo de govern— amb què afronta el seu regnat. Sabem que Adrià renuncià a expandir encara més l'imperi eixamplat per Trajà i que, per contra, optà per preservar el que els seus predecessors havien conquerit. Yourcenar, doncs, sembla voler bastir el sentit de la mesura de la seva “criatura” convertint-la sovint en l'encarnació —*mutatis mutandis*— del *Lógos* heracliteu, savi rector d'una força còsmica originàriament ígnia que, com dèiem, es manifesta (*phaínetai*) en una infinita oposició de contraris. De tota manera, per arribar a la mesura que un *Lógos* omnipresent garanteix, la ment

d'aquest Adrià novel·lat ha hagut de recórrer la llarga distància que va del reconeixement de la preeminència de "l'atzar" a la "raó, harmonia o acord" que és el fruit paradoxal de pulsions contraposades:

"A l'esperit humà li repugna haver-se d'acceptar de mans de l'atzar, haver de ser només el producte passatger d'unes ocasions que cap déu no presideix, i molt menys ell mateix. Una part de cada vida... transcorre a la recerca de les seves raons de ser... És la meva impotència per descobrir-les el que de vegades ha fet que m'inclinés per les explicacions màgiques i que cerqués en els deliris de l'ocult allò que el sentit comú no em donava. Quan tots els càlculs complicats es mostren falsos, quan ja ni els mateixos filòsofs tenen res més a dir-nos, és excusable que vulguem decantar-nos pel xerroteig fortuït dels ocells o pel llunyà contrapès dels astres".

La Filosofia l'esperarà i acollirà al final d'un llarg camí, però ell sempre havia pensat que «els filòsofs sotmeten la realitat, per poder estudiar-la en estat pur, a les mateixes transformacions, si fa no fa, a què el foc o el picó sotmeten els cossos». Ergo no pensava encara, com un filòsof, en el foc seminal i etern d'aquella esfera estel·lar i global que hem esmentat abans. Tampoc el convencien els historiadors, ja que «proposen del passat sistemes massa complets, sèries de causes i efectes massa exactes i massa clars per haver estat mai enterament autèntics». Un tipus de reflexions o anàlisis, sembla dir-nos, tal vegada massa lineals que obliden emfasitzar el paper crucial de les tensions contraposades que les seqüències causa-efecte no resolen. Com a lletraferit, manté, en definitiva, que no se «sentiria gens a gust en un món sense llibres, però la realitat no hi és, perquè no hi té cabuda tota sencera». Efectivament, la que a ell li tocà de viure li obrí els ulls i l'enteniment a la "doble perspectiva o contraposició" des de la qual cal fer la valoració de gairebé tot. Ell i els seus exèrcits, per exemple, podien creure en principi en el paper civilitzador de Roma, «en els benifets de la nostra autoritat i la missió de Roma de governar els pobles», però aquesta mateixa creença «adquiria en aquests homes d'ofici formes brutals a les quals encara no m'havia acostumat». Heràclit l'ajudà a comprendre aleshores, que pau i guerra, la més radical de les contraposicions —i mai oblidant el paper essencial de la segona—, són dues cares d'una

mateixa realitat que ni tan sols com a emperador, o precisament pel fet de ser-ho i actuar com a tal, va poder defugir:

“Acceptava la guerra com un mitjà d’aconseguir la pau si les negociacions no bastaven, a la manera d’un metge que es decideix a aplicar el cauteri després d’haver intentat les herbes remeieres. Tot és tan complicat en les qüestions humanes que el meu regnat pacífic hauria de tenir també els seus períodes de guerra. Igual que la vida d’un gran capità té, tant si li plau com no, els seus interludis de pau”.

L’alternança, doncs, és constant; el canvi és permanent; no hi ha manera humana de deturar el flux, i, davant d’una evidència tan incontestable, potser ha estat també la saviesa heraclítica la que l’ha fet adonar-se que «la major part de les nostres lleis penals no atenyen, afortunadament potser, sinó només a una petita porció de culpables», de manera que «les nostres lleis civils mai no seran prou flexibles per adaptar-se a la immensa i “fluida” varietat dels fets». Més greu encara: un emperador il·luminat per Heràclit només pot admetre l’eternitat del “flux” o del *Lógos*—foc que s’hi manifesta. Com ignorar, doncs, que tot imperi està condemnat a desaparèixer: «Em repetia que era ben debades esperar per a Atenes i per a Roma aquella eternitat que no és acordada ni als homes ni a les coses, i que fins els més savis d’entre nosaltres neguen als déus».

En aquest punt, Yourcenar sembla dotar el seu Adrià del sentiment tràgic dels grecs, car, més enllà dels refinaments de l’art i de la felicitat de civilitzacions com la seva, i del gaudi de la llibertat de l’esperit, no pot sinó reconèixer que tot, absolutament tot, pot “capgirar-se” en qualsevol moment —la temuda *katastrophé*. Cal assumir aleshores que «tot plegat depenia d’oportunitats alhora innombrables i escadusseres, de condicions gairebé impossibles de conjuminar, i que no es podia esperar que duressin». Després dirà que la vida és terrible, però, precisament perquè espera ben poca cosa de la condició humana, “bé i mal”, “encert i error”, “felicitat i dissort” són parelles de contraris o pols generadors d’un únic equilibri o compensació: «els períodes de felicitat, els progressos parcials o els esforços per recomençar i continuar em semblen altres tants prodigis que gairebé “compensen” la immensa massa de mals, dels fracassos, de la descurança i de l’error». Si, ende-

més i segons Heràclit, és gràcies a la “malaltia” que podem percebre i comprendre la “salut” i apliquem la lògica d'aquest raonament a tota la resta de parelles de contraris, no ens pot sobtar que l'emperador Adrià hagi trobat en la major part dels homes «poca consistència de cara al bé, però no gaire més de cara al mal». En efecte, dia rere dia comprova que «el bé, al igual que el mal, és qüestió de rutina», i assumeix igualment allò que el cristianisme no podrà acceptar mai: que la llavor de l'error i de la ruïna «està continguda fins i tot en el bé» a punt de créixer «monstruosament en el transcurs dels segles».

Pensament rere pensament, el pòsit de la filosofia i tarannà grecs, que en ell és abundós, es referma per generar reflexions lúcides. Al capdavant, «ha estat en grec que he pensat i viscut»; en cada mot de la llengua grega, «es feia palès el contacte directe i “divers” de les realitats», fins al punt que «tot el que de millor han dit els homes s'ha dit en grec» i, en conseqüència, «els nostres vicis i les nostres virtuts tenen models grecs». Ara bé, que la seva llengua predilecta destaquí per una *akríbeia* o precisió màxima, l'obliga encara més a posar en pràctica allò que llegeix, per més feixuc que sigui i sense poder escapolar-se'n o emparar-se amb alguna oportuna imprecisió. La filosofia d'Heràclit —caldrà admetre-ho— no és pas fàcil d'assumir, ja que “vida i mort”, “felicitat i desventura”, “salut i malaltia”, “alegria i tristor” etc., són parelles de contraris que cal assumir com un tot, conscients que mai no podrem separar-les per “casar-nos” només amb la part que considerem favorable o beneficiosa. De fet, és una veritat tan certa com constatar que el dia no reïx a imposar el seu “imperi” i ha de cedir el pas a

Bust en marbre, procedent de Creta, de l'emperador Adrià. Museu del Louvre (Marie-Lan Nguyen/ Wikimedia Commons. Public Domain).

la nit, talment com la nit tampoc no esdevé “imperial” i claudica a la fi davant la claror d’un nou dia. Però, per què mencionar—ho ara? Doncs perquè l’emperador Adrià i Antínous són també un binomi que, com a “fet històric”—si puc dir—ho així— no permet cap canvi, sinó que la bellesa per sempre més associada al segon ens duu a intuir que “bellesa i lletjor” no fou una parella de contraris “inseparable” amb què l’emperador volgués tenir—hi relacions, sinó que, ben al contrari, preferí desfer el binomi i consagrar—se al primer dels seus dos termes:

“*Trahit sua quemque voluptas*. A cadascú el seu delit: a cadascú també el seu objectiu, la seva ambició si es vol, el seu gust més secret i el seu ideal més clar. El meu estava reclòs dins el mot bellesa que tan difícil és de definir, a despit de totes les evidències dels sentits i dels ulls. Em sentia responsable de la bellesa del món. Volia que les ciutats fossin esplèndides, airoses, regades per aigües clares, poblades d’éssers humans que no tinguessin el cos malmès ni per les marques de la misèria o de la servitud, ni per l’estufament d’una riquesa vulgar... que els gimnasos fossin freqüentats per tot de joves no ignorants dels jocs ni de les arts”.

De vegades Adrià no s’ha acontentat amb la bellesa més pura i virtuosa i n’ha tastat altres de menys delicades, però mai fent el “pas decisiu”—i, segons la lògica heraclitea, “necessari”— vers algun grau de lletjor, vers el pol oposat que garanteix l’equilibri o compensació, sinó descobrint la bellesa arreu: «Temps enrere havia cregut que un cert gust per la bellesa podria fer les funcions d’una virtut i sabia immunitzar—me contra sol·licitacions massa ordinàries. Però m’equivocava. El qui s’agrada de la bellesa acaba trobant—la a tot arreu». Llevat, és clar —i tal vegada no ho hauríem de descartar—, que aquesta descoberta de la bellesa en el que és ordinari impliqui de fet un apreument real de la lletjor —*lato sensu* aquí.

Sigui com sigui, tot sembla indicar que la bellesa d’Antínous i el lligam amorós que establí amb el jove bitini fou el gran goig de la seva vida, i que la seva tràgica mort el lliurà de comprovar si, amb el pas del temps, hauria pogut assumir o no la degradació inevitable que tot cos experimenta. En tot cas, és de tota evidència que, més enllà del dolor comprensible per la pèrdua d’una persona admirada i estimada,

no “acceptà la mort”, és a dir, el vessant negatiu de la vida, sinó que es “lliurà follament” a la instauració d'un culte que, en la versió de Yourcenar, es justifica pel fet de satisfer les necessitats desateses de la pietat popular:

“El culte d'Antinous semblava la més folla de les meves empreses, el desbordament d'un dolor que només a mi em concernia. Però la nostra època té avidesa de déus, i prefereix els més ardents, els més tristos, els que barregen al vi de la vida una amarga mel d'ultratomba... Però la jove figura m'escapa de les mans; cedeix a les aspiracions dels cors simples; per una d'aquestes restitucions inherents a la natura de les coses, l'efebus ombrívol i deliciós ha esdevingut per a la pietat popular el suport dels febles i dels pobres, el consolador dels nens morts”.

Plantejades així les coses, podríem pensar que la perspectiva heraclitea, finalment, ha donat de si tot el que podia donar, i que allò més assenyat fora abandonar-la. No ho farà, tanmateix, perquè, tot i admetre que el que ara proposaré és indemostrable *stricto sensu*, no deixa de ser molt versemblant, si tenim en compte que, pel fet mateix d'haver “heraclititzat” el personatge, cal inferir que, en la ment de l'escriptora, la filosofia del singular filòsof presocràtic hi troba certament el seu lloc, per bé que aquest espai intel·lectual l'ocupin també moltes altres filosofies, corrents i sensibilitats. Ho dic sobretot perquè la secular trajectòria ascètica i metafísica occidental —per cert, tan clàssica com judeocristiana—, la que imposa el triomf de l'ànima sobre el cos, de l'esperit sobre la matèria, de l'abstinència sobre la sensualitat i el plaer, és la que nega que en aquestes parelles de contraris hi pugui haver una tensió harmoniosa com l'existent en les cordes d'un arc o d'una lira. O dit amb altres mots, Yourcenar dissenya literàriament un personatge que només pot concebre l'amor com a experiència “física i espiritual” alhora, sancionada per un *Lógos* únic que omple i governa tot l'univers, i que ell mateix és l'expressió summa d'una harmonia sorgida d'una guerra interior. Comptat i debatut: l'Adrià d'aquestes memòries traeix la filosofia d'Heràclit sempre que vol oblidar tot el que no es bellesa, perfecció i vida, però l'adopta sense recança quan ha de combatre el vast exèrcit dels qui neguen la dimensió també “somàtica” i noble de l'*érōs* humà que ell reivindica. Vegem-ho:

“Els cínics i els moralistes estan d’acord a posar les voluptats de l’amor entre els plaers considerats grollers, com el de beure i el de menjar, tot declarant-les d’altra banda menys indispensables per tal com asseguren que ens podem estar... Jo només creuré en aquesta assimilació de l’amor als goigs purament físics... el dia que vegi un sibarita del menjar sanglotant de delícia davant del seu plat preferit... De tots els nostres jocs, és l’únic que perilla de traspalsar l’ànima, l’únic també en què el jugador s’abandona necessàriament al deliri del cos. No és indispensable que el qui beu abdiqui de la raó que encara li queda, però l’amant que conserva la seva no obeeix del tot el seu déu”.

I, per si algú pensava que aquest “cos” i les seves anomenades “servituds” pot traspalsar l’ànima fins a l’extrem de tallar-li les ales i no deixar-la ascendir vers regions més etèries i sublimes, heus aquí el contrapunt que hauria de tranquil·litzar els porucs de sempre: «Aquest joc misteriós que va de l’amor a un cos a l’amor a una persona m’ha semblat prou bonic per consagrar-li una part de la meva vida». En aquest tema, l’Adrià de Yourcenar opina que «la lògica humana es queda curta, com en la revelació dels Misteris». Per contra, la tradició popular no va gens equivocada:

“... puix que sempre ha vist en l’amor una forma d’iniciació, un punt de contacte entre el que és secret i el que és sagrat... Fins i tot en les relacions més sensuals, és encara en el contacte que l’emoció s’acaba o pren volada... per a mi és molt més un envaïment de la carn per l’esperit, que no pas un simple joc de carn”.

Resta encara una darrera imatge, veritablement poderosa i difuminada en la generalització, però que, a parer meu, demana a crits una identificació precisa del destinatari: «Clavat al cos estimat com un crucificat a la creu, he après sobre la vida alguns secrets que ja s’esmussen en el meu record». Efectivament, «com un crucificat a la creu» és una referència genèrica a la pràctica d’aquest turment romà, però en la ment d’un lector occidental és molt difícil —per no dir impossible— que no hi aparegui d’immediat la imatge de la crucifixió de Jesucrist, moment culminant de la “redempció” dels pecats, del “cos i la sang que serà lliurat per vosaltres”. En el catàleg cristià de desordres morals, els pecats de la carn han patit —per dir-ho així— un “èmfasi” secular

que estigmatitza doblement el pecador, ja que, com a ésser feble físicament i moral no reïx a plantar cara a la perillósíssima i permanent temptació dels sentits. Per tant, no crec agosarat mantenir que, amb la seva poderosa imatge, Yourcenar restableix *stricto sensu* l'oposició de contraris, bo i “redimint” ara aquells éssers humans que, com el seu novel·lat emperador, eleven la pretesa feblesa carnal a la categoria “d'iniciació” en un misteri èticament valuós pel qual paga la pena de deixar-se crucificar. I el cert és que el misteri o secret que descobreix amb Antínous equipara Adrià i el jove bitini amb el joc d'emulació que duu amant i estimat (*erastés* i *erómenos*) —tal com afirma Fedre en el *Simposi* de Plató— a l'heroisme: «Ens sentíem», afirma Adrià, «dins d'aquest món heroic on els amants moren l'un per l'altre», un exemple clar, segons ell, de com dos pols generen una tensió d'efectes altruistes. Antínous se sacrifica heroicament pel seu estimat emperador: «Un noi inquiet... havia trobat el mitjà d'unir-me a ell per sempre més. Si esperava haver-me protegit amb aquell sacrifici, devia haver-se cregut ben poc estimat per no adonar-se que el pitjor dels mals seria haver-lo perdut». I, al seu torn, l'emperador respon a aquest gest amb l'excés propi d'un enamorat, però impropï d'un governant:

“El meu dol no era més que una forma de desbordament... Un home frustrat plorava per si mateix. Les idees xerricaven; les paraules es tornaven buides... La mort s'obria pas pertot arreu... Només tolerava la presència d'alguns servidors que es recordaven del mort; a la seva manera, també l'havien estimat”.

Ho he assenyalat abans: l'assumpció íntegra de la filosofia d'Heràclit exigeix l'heroisme d'acceptar la vellesa i la mort com a bescares ineludibles de la joventut i la vida. L'Adrià de Yourcenar, per contra, com el Sòcrates de l'*Apologia de Sòcrates* de Xenofont (capítol 26), s'alegra de no haver de patir les pitjors xacres de la vellesa, talment com lamenta que la seva petita ànima, convocada ja a paratges pàl·lids, rígids i desolats, haurà de renunciar als jocs d'abans. En suma: perdem un emperador “heroicament heracliteu”, però guanyem un governant “pregonament humà”:

“Estic content que el mal m'hagi deixat intacta la lucidesa fins a la fi; em satisfà no haver de passar la prova de la senectut, no estar desti-

nat a conèixer aquell enduriment, aquella rigidesa, aquella sequedat, aquella horrible absència de desigs... Tot és a punt: l'àguila encarregada de portar als déus l'ànima de l'emperador ja està reservada per a la cerimònia fúnebre. El meu mausoleu, al capdamunt del qual estant plantant ara els xiprers destinats a formar a ple cel una piràmide negra, estarà pràcticament acabat a temps per transportar–hi les cendres encara calentes”.

“Petita ànima, ànima tendra i flotant, companya del meu cos, que fou el teu hoste, ets a punt de davallar als llocs pàl·lids, gelats i nus on hauràs de renunciar als jocs d'abans. Per un instant encara, mireu junts les ribes familiars, els objectes que sens dubte mai més no tornarem a veure” (*cfr.* amb el text llatí del poema d'Adrià: *Animula, vagula, blandula, / Hospes comesque corporis, / Quae nunc abibis in loca, / Pallidulla, rigida, nudula, / Nec, ut soles, dabis locos*).

Tant de bo, benvolgut Josep Lluís, que aquestes breus reflexions sobre el vessant heracliteu de les *Memòries d'Adrià* de Marguerite Yourcenar t'hagin plagut i, quant a la teva jubilació, estic segur que no implicarà cap accés a llocs pàl·lids, rígids i desolats, sinó a un àmbit prou lluminós per poder continuar lliurant–te als teus jocs intel·lectuals de sempre.